

BANTOE-FILOSOFIE

PLACIED FRANS TEMPELS

Bantoe-filosofie

Van een inleiding voorzien en
hertaald in hedendaags Nederlands
door Angela Roothaan

NOORDBOEK FILOSOFIE

Deze uitgave kwam mede tot stand met steun van Vereniging
Vrienden van de ISVW

© 2023 Angela Roothaan | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: René van der Vooren

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 978 94 6471 051 9

NUR 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoudsopgave

Bantoe-Filosofie begrijpen – een inleiding 7
door Angela Roothaan

Waarom Bantoe-filosofie? 7

Wie was Placied Tempels? 13

Opbouw en inhoud van Bantoe-filosofie 19

Dekolonisatie en herinterpretatie 24

Bantoe-Filosofie door Placied Tempels

Hoofdstukken:

1 – Moeten wij op zoek gaan naar een Bantoe-filosofie? 33

2 – De opvatting van ‘wezen’ door de Bantoe 50

3 – De wijsheid en kennisleer van de Bantoe 75

4 – De muntu-leer of psychologie van de Bantoe 92

5 – De ethiek van de Bantoe 109

6 – Levensherstel 128

7 – De Bantoe-filosofie en wij, de beschavers 149

Verantwoordingen dankwoord 165

door Angela Roothaan

Gebruikte literatuur 175

Noten 179

INLEIDING: BANTOE-FILOSOFIE BEGRIJPEN

Angela Roothaan

Waarom Bantoe-filosofie?

Wat is *Bantoe-filosofie*? Ten eerste is het een boek, een niet al te dik, maar wel heel invloedrijk boek. Het is een boek dat veel discussie heeft opgeroepen, waarover later meer. Maar wat staat erin? Wat wilde de auteur zijn lezers leren over Afrikaanse filosofie? Dat was namelijk het doel van deze tekst uit de jaren veertig van de vorige eeuw, die in deze uitgave in een hedendaagse hertaling opnieuw verschijnt. Het boek wil de filosofische fundamenteën blootleggen van een Afrikaanse omgang met de wereld. De inhoud is niet een beschrijving van de Afrikaanse filosofie in het algemeen. Het biedt geen geschiedenis van de Afrikaanse filosofie of een beschrijving van de verschillende filosofische stromingen op het Afrikaanse continent. *Bantoe-filosofie* wil de ontologische fundamenteën van het leven begrijpen van de volkeren waar de auteur mee in contact gekomen was.

Die auteur, Placied Tempels, werkte vanaf begin jaren dertig van de vorige eeuw als katholiek missionaris in het toenmalige Belgisch-Congo. Congo was van 1908 tot 1960 een Belgische kolonie.¹ Vóór die tijd was het enorm grote gebied vanaf 1885 privébezit van Leopold II, koning van België. Leopold exploiteerde Congo en bouwde door de verkoop van grondstoffen als koper en rubber een gigantisch vermogen op. De prijs voor die rijkdom was een vorm van slavenarbeid door de Congolezen,

die afgedwongen werd met onuitsprekelijke wreedheden. Die kosten volgens historici miljoenen mensen het leven.² Onder druk van de groeiende internationale verontwaardiging over deze situatie werd Congo uiteindelijk overgenomen door de Belgische staat, waardoor het land Belgisch koloniaal bezit werd. In deze meer gereguleerde koloniale situatie kwam Tempels terecht. Maar ook in zijn tijd was er nog steeds sprake van veel uitbuiting, minachting en geïnstitutionaliseerde discriminatie van Belgen tegenover Congolezen, die vooral zware arbeid verrichtten, met name in de vele rijke ertsmijnen.³

Tempels belandde in een wereld waar enerzijds groeiende arbeiderssteden aan te treffen waren, gelegen rond de mijnen; anderzijds waren er moeilijk toegankelijke buitengebieden, waar mensen in dorpen in meer traditionele verbanden leefden. Aanvankelijk trok hij als missionaris op zijn motor die gebieden in om de dorpsbewoners tot het christendom te bekeren. Later leefde en werkte hij vooral in verstedelijkte gebieden. Als onderdeel van zijn missiewerk leerde Tempels verschillende Bantoe-talen die in zijn omgeving gesproken werden. Hij raakte gefascineerd door de op het eerste oog zo andere manier van denken en doen die hij tegenkwam – zo anders dan wat hij in België gewend was. Zijn fascinatie leidde hem ertoe vragen te gaan stellen naar de zin en betekenis van bepaalde praktijken en ideeën. Dit deed hij ook omdat hij de indruk had dat de traditionele missionering de plank missloeg en de inheemse Congolezen niet echt tot een ander begrip van het leven bracht. Veel missionarissen, net als veel kolonials die voor bestuur of bedrijf in het land waren, zagen het Afrikaanse denken als irrationeel en achterlijk, als een geheel van ideeën dat het beste maar helemaal uitgeroeid kon worden. Zij wilden het traditionele Afrikaanse denken vervangen door de Europees-christelijke leer. Door zijn vragende gesprekken met Congolezen raakte Tempels er echter van overtuigd dat wat Europeanen vreemd en onbegrijpelijk leek in feite logisch en consistent is. Hij zag dat de Congolezen beschikten over een compleet systeem van

kennis, gebaseerd op een samenhangende filosofische en ontologische structuur.

Die filosofische structuur, de fundamenten van al het doen en denken van de 'Bantoe',⁴ wilde Tempels blootleggen op een manier die het Afrikaanse denken voor Europeanen begrijpelijk zou maken. Waarom vond hij dat nodig? Ten eerste was hij ervan overtuigd dat missionarissen het christelijke geloof effectiever zouden kunnen uitdragen als ze het denken van de Bantoe begrepen. Dan zouden zij het christelijk geloof kunnen enten op het traditionele Afrikaanse begrip van de mens en van God. Ten tweede wilde hij zowel de koloniale in Afrika als de mensen in Europa die deel uitmaakten van de koloniale structuur en cultuur duidelijk maken dat hun neerbuigende ideeën over Afrikanen onjuist waren. Hij trof in Congo immers mensen aan die hem goed konden uitleggen hoe zij hun eigen handelen en denken begrepen, die dus reflecteerden en die dus een filosofie hadden. Deze ontdekking zou de in koloniaal Europa heersende vooroordelen over Afrikanen naar de prullenbak moeten verwijzen. Racistische karakterisering van Afrikanen als 'wilden' of als nagenoeg dierlijk levende mensen waren onzin, en dit boek zou ze moeten corrigeren. Tempels' Congolese gespreksgenoten kenden weliswaar niet het Europese gebruik om filosofische begrippen en gedachten als een systematische wetenschap op schrift te stellen, maar een filosofisch systeem en filosofische begrippen, kenden zij wel degelijk. Door deze begrippen in hun logische samenhang volgens de Europese gewoonte systematisch op te schrijven, wilde Tempels de Bantoe-filosofie mee laten klinken in het wereldwijde gesprek over wie wij mensen zijn, hoe wij moeten leven en hoe wij met onze aarde omgaan. Van dit wereldwijde gesprek, dat we tegenwoordig 'globale filosofie' of 'wereldfilosofie' noemen, waren Afrikanen sinds de koloniale tijd uitgesloten.

In de Europese Verlichtingsfilosofie, waarin denkers als Immanuel Kant en Georg Wilhelm Friedrich Hegel een hoofdrol speelden, heerste een onbegrensd optimisme over het vermo-

gen van de mensheid om zich te ontwikkelen. Tegelijkertijd meenden deze denkers dat alleen Europeanen daar echt rijp voor waren. Andere volkeren zouden volgens hen minder in staat zijn tot rationele ontwikkeling en vrijheid. Afrika stond in hun visie onderaan de ranglijst. Dit racistische mensbeeld legitimeerde de uitbuiting in de koloniën. Met een aantal andere kritische missionarissen en koloniale functionarissen was Tempels ervan overtuigd dat dit mensbeeld onjuist was. Volgens hem leidden zulke vooroordelen tot incompetent beschavingspogingen. Dat Europeanen een rol konden spelen bij het ontwikkelen van de Afrikaanse samenlevingen betwijfelde hij overigens niet. Dergelijke 'ontwikkelingshulp' zou echter volgens hem aan moeten sluiten bij het eigen, inheemse begripen van de Afrikanen.⁵ Ook leidden de vooroordelen ten aanzien van de redelijke vermogens van Afrikanen volgens hem tot een grote omissie. Hierdoor misten de Europeanen wat de Afrikaanse omgang met de wereld hen zou kunnen brengen: een vorm van wijsheid die het leven hier en nu centraal stelt, zonder daarbij het spirituele en religieuze element in dat leven over het hoofd te zien. Deze wijsheid zag Tempels als een mogelijk alternatief voor het postreligieuze materialisme, dat hij beschouwde als de dominante ideologie van de moderne tijd.

Tempels schreef *Bantoe-filosofie* om heersende vooroordelen te bestrijden en een eigen religieuze ontwikkeling van de Afrikanen te ondersteunen. Het lezerspubliek dat hij wilde bereiken bestond op de eerste plaats uit missionarissen zoals hijzelf, die het christendom kwamen prediken, en uit – in zijn eigen woorden – 'kolonialen van goede wil'. Met zijn poging om witte kolonisten en Europese lezers van hun vooroordelen tegen Afrikanen te bevrijden en de basis te leggen voor een menswaardiger vorm van ontwikkeling van de Afrikaanse samenleving, is Tempels niet noodzakelijkerwijs een figuur die simpelweg kan worden gekarakteriseerd als 'voor' of 'tegen' de koloniale werkelijkheid. Een dergelijke karakterisering van iemand die leefde in de koloniale tijd, zoals tegenwoordig soms

plaatsvindt, heeft historisch niet veel zin. Wel kunnen we stellen dat in die tijd sommigen koloniale uitbuiting actief ondersteunden en nastreefden; anderen het koloniaal bestuur door politieke actie wilden vernietigen; en weer anderen zeker geen activisten in laatstgenoemde zin waren, maar wel door intellectuele arbeid, onderzoek of kunstzinnige scheppingskracht de koloniale werkelijkheid wilden veranderen. Onder die laatsten moet Tempels geschaard worden. Als een van hen die probeerden de taal en het denken van Europeanen te veranderen en Zwarten in de koloniale wereld een stem te geven, begon hij weliswaar zijn werk vanuit koloniale ideeën, om die gaandeweg echter van binnenuit en onder invloed van de kritiek van Zwarten te veranderen. Wat betreft de missie kon dit volgens hem alleen op een zinvolle manier als het christendom zich zou aanpassen aan de manier waarop de Congolezen de wereld begrijpen. Die Bantoe-filosofie erkent al dat alles van God komt, zij het dat schepping door de Bantoe anders wordt begrepen dan door christelijke theologen en filosofen. Een aanpassing van het christendom aan de eigen opvatting van God door de Bantoe zag Tempels als heel goed mogelijk, omdat hij het christendom niet zag als noodzakelijk verbonden aan een bepaalde cultuur of een bepaalde filosofie. Mede door Tempels' latere voorlichtingswerk aan lokale priesters en gelovigen had hij een grote uitwerking op de missie in Afrika en ook op de Afrikaanse theologie. Opmerkelijk genoeg kreeg *Bantoe-filosofie* echter nog meer aandacht vanwege de filosofische inhoud ervan. Deze aandacht heeft zich vooral gericht op Tempels' stelling dat de Bantoe-ontologie een radicaal andere benadering van de werkelijkheid inhoudt dan de Europese ontologie. Terwijl de laatste de werkelijkheid opvat als zijn, als een statische categorie, ziet men in Afrika de werkelijkheid als *leven*, als een zich ontwikkelen en uitdrukken van een altijd werkende kracht. Over deze filosofische kern van *Bantoe-filosofie* ontstond in de decennia na het verschijnen ervan een levendige, soms felle discussie.

Over de kritiek op en waardering van Bantoe-filosofie later meer. Laten we eerst de these nader bekijken dat de filosofie van de Bantoe een radicaal andere ontologie bevat dan die van de Europeanen.⁶ Zoals opgemerkt is volgens Tempels in de Europese filosofie het primaire begrip het zijn of het statische, maar is dat in de Bantoe-filosofie leven, levenskracht of levenssterkte. Zo kunnen we begrijpen dat Newton de zwaartekracht moest verklaren, omdat in het Europese universum kracht geen gegeven is, maar iets wat verklaard moet worden. Europese filosofen zien de wereld als een 'heelaal', een statisch geheel van zijnden, die in het grondbegrip 'zijn' worden samengenomen. De Afrikanen bij wie Tempels leeft en met wie hij spreekt, hebben een heel andere benadering: in hun begrijpen van de werkelijkheid is kracht of beweging het primaire gegeven. Stabiliteit, onveranderlijkheid of 'zijn' is dan juist wat verklaard moet worden. In deze benadering is het dan ook de kracht, die als levenskracht wordt begrepen, die een zijnde in het aanzijn brengt en het voor een bepaalde tijd stabiel houdt. Als de levenskracht vermindert, wordt het zijnde instabiel. Is de levenskracht in dit zijnde uiteindelijk te zwak, dan overlijdt of vervalt dit specifieke zijnde. Maar ook al gaat het zijnde te gronde, de kracht blijft. Zij stroomt dan echter niet meer door dit specifieke ding of wezen, maar verplaatst zich. Bij mensen kan ze ook nog in andere vorm met hun specifieke wezen verbonden blijven, zoals in de spirituele aanwezigheid van sommige overledenen (de voorouders).

Tempels was ervan overtuigd dat hij met deze fundamentele karakterisering van de Bantoe-ontologie als ontologie van levenskracht alle elementen van de cultuur en al het doen en denken van de Bantoe zou kunnen verklaren, ook de voor Europeanen opmerkelijke denkwijzen en praktijken die zij als magisch en irrationeel afdeden. Volgens Tempels waren deze praktijken binnen de Bantoe-ontologie helemaal niet irrationeel of bovennatuurlijk, maar juist logisch, natuurlijk en begrijpelijk. Wanneer de Europeanen in Afrika zijn uitleg aan zouden ne-

men, kon er volgens hem een einde komen aan de misvattingen en de falende, niet bij de inheemse culturen aansluitende vorming door de koloniale scholings- en zendingsprojecten. Volgens zouden de koloniale ontwikkelingsprojecten op een andere grondslag kunnen worden opgebouwd – op een fusie van inheemse ontologie en een begrijpelijker christendom. Hij vond dat samenwerking tussen Europese en Afrikaanse culturen als gelijkwaardige culturen het uitgangspunt moest zijn.

Wie was Placied Tempels?

Placied Tempels werd in 1906 als eerste kind van Jozef en Henriette Tempels in het Vlaamse Berlaar geboren. Na hem kregen zijn ouders nog twee kinderen, een dochter Clementina en een tweede zoon Lucien, een nakomertje. Misschien was de naam die zijn ouders Placied bij zijn geboorte gaven, Frans, een voorteken. Het zou in elk geval passen bij wat hij in zijn studie over Bantoe-filosofie optekende over het belang van namen als tekens van toebehoren aan en geïnspireerd worden door een bepaalde voorouder. Zijn doopnaam zou door hem begrepen kunnen zijn als een voorteken van zijn latere toetreding tot de religieuze orde van de Franciscanen. Na in het Vlaamse Hasselt de middelbare school te hebben gevolgd, trad hij op zijn achttiende in als novice (leerling) bij de Franciscanen, ook wel 'minderbroeders' genoemd vanwege de nadruk die deze orde legt op een eenvoudig leven. Na een aantal jaren studie en meeleven in de orde kan een novice definitief toetreden. Bij deze belangrijke gebeurtenis nemen veel religieuzen een nieuwe naam aan, om hun nieuwe leven te markeren. In het geval van Frans Tempels werd die naam 'Placidus', in de Nederlandse uitgave van zijn boek geschreven als 'Placied', en in het Engels en Frans als 'Placide'. Minderbroeders zijn niet primair gericht op werk en gebed binnen de muren van het klooster, maar gaan eropuit als prediker, leraar, hulpverlener... of als missionaris. In Congo waren er missionarissen van allerlei katholieke ordes